

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

УДК 330.342

*Башнянин Г. І.,
д.е.н., проф., завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Львівський
торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Паласевич М. Б.,
к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний
університет ім. І. Франка, м. Дрогобич*

*Лапчук Я. С.,
к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний
університет ім. І. Франка, м. Дрогобич*

*Городиський Т. І.,
к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний
університет ім. І. Франка, м. Дрогобич*

СОЦІАЛІЗАЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: АНАЛІЗ З ПОЗИЦІЙ НЕГАТИВНОГО СОЦІАЛІЗАЦІЙНОГО ЕФЕКТУ

Анотація. Досліджено вплив соціалізації на економічний розвиток, виділено три соціалізаційні ефекти, а також відповідні типи соціалізаційної економічної ефективності: позитивну, нейтральну і негативну соціалізаційну економічну ефективність. Обґрунтовано, що в різних економічних системах величина соціалізаційного ефекту може бути різною, відповідно, досліджено три види негативної соціалізаційної економічної ефективності економічних систем: квазінегативну, власне негативну та гіпернегативну соціалізаційну ефективність. Економічна система негативно реагує на посилення розвитку соціалізаційних процесів у короткотривалому ринковому періоді. Ступінь цієї негативної реакції економічних систем на інтенсивність розвитку соціалізаційних процесів залежить від типу економічних систем: інтелектуалізовані системи сильніше реагують, аніж традиційні системи. Зроблено висновок, що соціалізація за відповідних умов – це один із найважливіших шляхів підвищення рівня ефективності функціонування економічних систем.

Ключові слова: соціалізація, соціальні результати, соціалізаційна економічна ефективність, негативна ефективність, гіпернегативна соціалізаційна ефективність.

*Bashnyanyn G. I.,
Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Theoretical and Applied Economics,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Palasevych M. B.,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobytch*

*Lapchuk Y. S.,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobytch*

*Gorodyskyi T. I.,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobytch*

SOCIALIZATION EFFICIENCY OF ECONOMIC SYSTEMS: ANALYSIS FROM THE POSITIONS OF NEGATIVE SOCIALIZATIONAL EFFECT

Abstract. *The influence of socialization on economic development is investigated, three socialization effects are highlighted, as well as the corresponding types of socialization economic efficiency: positive, neutral and negative socialization economic efficiency. It is substantiated that in different economic systems the dimension of the socialization effect may be different, respectively, three types of negative socialization economic efficiency of economic systems are investigated: quasi-negative, actually-negative and hyper-negative socialization efficiency. The economic system reacts negatively to the strengthening of socialization processes development in the short-term market period. The degree of this negative reaction of economic systems to the intensity of the development of socialization processes depends on the type of economic systems: intelligent systems are more responsive than traditional systems. It is concluded that socialization under the appropriate conditions is one of the most important ways to improve the efficiency of the economic systems functioning.*

Key words: socialization, social results, socialization economic efficiency, negative efficiency, hyper-negative socialization efficiency.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2018-56-13>

Постановка проблеми. Соціалізація є особливим соціально-економічним процесом і однією з основних особливостей сучасного постіндустріального чи квазіпостіндустріального економічного розвитку людського суспільства. Розвиток та поглиблення процесів соціалізації економічних систем створює відповідні умови не лише для найповнішого задоволення соціально-матеріальних потреб членів колективів, а й для подальшого власне економічного розвитку, визначає перспективи сталого розвитку людства. Соціалізація за відповідних умов – це один із найважливіших шляхів підвищення рівня ефективності функціонування економічних систем.

Як наслідок зазначеного вище, на сучасному етапі зростає актуальність дослідження соціалізаційної ефективності економічних систем: аналіз з позицій негативного соціалізаційного ефекту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам соціалізаційної ефективності економічних систем приділено значну увагу в працях таких науковців, як: Башнянин Г. І., Геєць В. Ф., Горячук М., Долішній М. І., Загорський В. С., Копич І. М., Кульчицький Я. В., Рехлецький Є., Третяк Г. С., Турянський Ю. І., Хом'як М. С. та ін.

Однак в економічній літературі соціалізація аналізувалася здебільшого з позицій її впливу на людину як основний соціальний результат будь-якої господарської діяльності, на господарський механізм в напрямі сприяння формуванню соціально орієнтованої економіки. У науковій літературі практично відсутні дослідження, що стосуються вивчення на загальнотеоретичному чи загально-методологічному рівні такого параметра функціонування та розвитку економічних систем перехідного і розвиненого типу, як соціалізаційна ефективність, впливу процесів соціалізації на зміну рівня результуючого параметра будь-якої господарської діяльності, як економічна ефективність. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напрямку дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні негативної соціалізаційної ефективності функціонування економічних систем та аналізі її видів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та зміна рівня економічної ефективності функціонування господарських систем відбувається під впливом системи факторів, серед яких – фактори екологічного, технологічного, власне економічного, соціального, соціально-духовного, політичного та іншого порядку. Внаслідок сукупної дії цих факторів формується той чи інший рівень економічної ефективності функціонування певних систем. Функціональну залежність між вказаними вище факторами і рівнем та динамікою економічної ефективності функціонування певних систем зображають всезагальною формулою (чи функцією) економічної ефективності. Ця формула може бути “розкладена” на часткові формули, серед яких важливе місце посідає соціалізаційна ефективність. Вона відображає вплив процесів соціалізації на економічну ефективність функціонування певних господарських систем.

Соціалізацію ми розглядаємо передусім як своєрідну соціальну силу – лише опосередковано та лише через останню вона певною мірою стає продуктивною (тобто економічною) силою. Соціальна політика, яка формується без врахування типу чи виду соціалізації, лише випадково може призвести до позитивних економічних результатів.

Характер залежності між зміною рівнів економічної ефективності функціонування певних господарських систем та інтенсивністю розвитку соціалізаційних процесів може бути різним: позитивним, нейтральним і негативним. Відповідно до цього ми виділяємо три типи соціалізаційної ефективності: позитивну, нейтральну і негативну (а також і три типи соціалізаційних ефектів). Соціалізаційний ефект будь-якого типу чи виду в нашому

трактуванні – це та частина загального економічного ефекту, яка є наслідком розвитку соціалізаційних процесів. Соціалізаційний ефект формується на будь-якому проміжку часу чи в будь-якому “коридорі” часу функціонування тієї чи іншої економічної системи. Він притаманний будь-якій системі з тієї простої причини, що процес творення матеріальних чи духовних благ завжди пов’язаний із основним суб’єктом будь-якої економічної діяльності – людиною.

Тип соціалізації детермінується, по-перше, типом економічних систем (доіндустріальні, індустріальні і постіндустріальні), а по-друге, ринковим періодом (короткотривалий, довготривалий і гіпердовготривалий).

Позитивна соціалізаційна ефективність формується тоді, коли посилення рівня інтенсивності соціалізації економічних систем супроводжується підвищенням рівня економічної ефективності їх функціонування. Коефіцієнт позитивної соціалізаційної еластичності економічної ефективності функціонування певних економічних систем є додатний: $K_{e-s} = dE^e : dS \geq 0$.

Соціалізаційна еластичність економічної ефективності функціонування економічних систем (рівень соціалізаційної ефективності) вказує на те, як змінюється значення економічної ефективності функціонування економічних систем при зміні інтенсивності розвитку соціалізаційних процесів. Інакше, соціалізаційна ефективність функціонування економічних систем відображає ступінь чутливості економічної ефективності, а через неї і економічних систем загалом до зміни такого параметра її формування та зміни, як соціалізація.

Нейтральна соціалізаційна ефективність полягає в тому, що за її умов посилення інтенсивності розвитку соціалізаційних процесів не супроводжується підвищенням рівня економічної ефективності функціонування економічних систем, тобто відповідний коефіцієнт соціалізаційної еластичності економічної ефективності дорівнює нулю (або майже нулю): $K_{e-s} = dE^e : dS = 0$.

За умови, що певна економічна система негативно реагує на зміну рівня розвитку чи інтенсивності соціалізаційних процесів, формується негативна соціалізаційна ефективність і відповідний соціалізаційний ефект. Відповідно, будь-яке значне чи незначне посилення розвитку соціалізаційних процесів супроводжується зниженням рівня економічної ефективності функціонування відповідних господарських систем. Ця негативна реакція знаходить своє кількісне відображення у негативній соціалізаційній еластичності цієї системи, тобто відповідний коефіцієнт менший за нуль: $K_{e-s} = dE^e : dS \leq 0$.

Негативна соціалізаційна ефективність виступає негативною тоді, коли період функціонування певної економічної системи короткотривалий. Під короткотривалим ринковим періодом ми розуміємо проміжок часу, надто короткий, щоб міг проявитися

позитивний або хоча би нейтральний соціалізаційний ефект. Існує точка зору як економістів-практиків, так і вчених-економістів, що соціалізація володіє лише негативним ефектом, тобто сприяє тією чи іншою мірою підвищенню ступеня задоволення соціально-матеріальних потреб членів певного колективу, однак негативно впливає на економічну діяльність. Визнання за соціалізацією лише негативного впливу на економічну діяльність обумовлено абсолютизацією функціонального економічного аналізу, який за межі короткотривалого ринкового періоду не виходить. Звичайно, висновок, що соціалізація в економічному плані є негативним явищем, має право на існування в межах короткотривалого ринкового періоду. Однак, якщо її оцінювати з позиції віддалених чи особливо гіпервіддалених економічних ефектів (соціалізаційних ефектів, якщо економічну ефективність розглядати лише з боку такого фактора її формування і зміни, як інтенсивність розвитку соціалізаційних процесів), то доведеться визнати, що вона володіє і позитивним впливом на економічну діяльність.

Соціалізація може мати негативний характер не лише в короткотривалому ринковому періоді, а й у довготривалому, навіть у гіпердовготривалому, але лише в тому випадку, коли йдеться про слабо інтелектуалізовані економічні системи. Ці системи слабо чутливі до зміни рівня соціалізації, а тому розширення практики цієї соціалізації в економічному плані – малопродуктивний процес. Оскільки сучасна вітчизняна економіка України сьогодні ще слабоінтелектуалізована, є підстави вважати, що негативна соціалізаційна ефективність проявляється в ній не лише у короткотривалому ринковому періоді, а й за його межами.

Залежно від ступеня впливу негативної соціалізації на економічну ефективність функціонування господарських систем можна виділити три її види: квазінегативна, негативна, гіпернегативна соціалізаційна ефективність (рис. 1).

Коли значне посилення інтенсивності соціалізації супроводжується незначним зниженням рівня економічної ефективності, спостерігається незначно негативна або квазінегативна соціалізаційна ефективність. Така ситуація можлива, коли період функціонування певної економічної системи не просто короткий, а дуже короткий, або, інакше, гіперкороткий.

У цьому періоді крива квазінегативної соціалізаційної ефективності є спадною (рис. 2), а різниця між актуальним (на даний момент часу) соціалізаційним ефектом і вміченими втратами (недоотриманим продуктом) від соціалізації – негативна (вмінені втрати від соціалізації більші від соціалізаційного ефекту). За умов квазінегативної соціалізації вмінені втрати від соціалізації ще незначно перевищують соціалізаційний ефект.

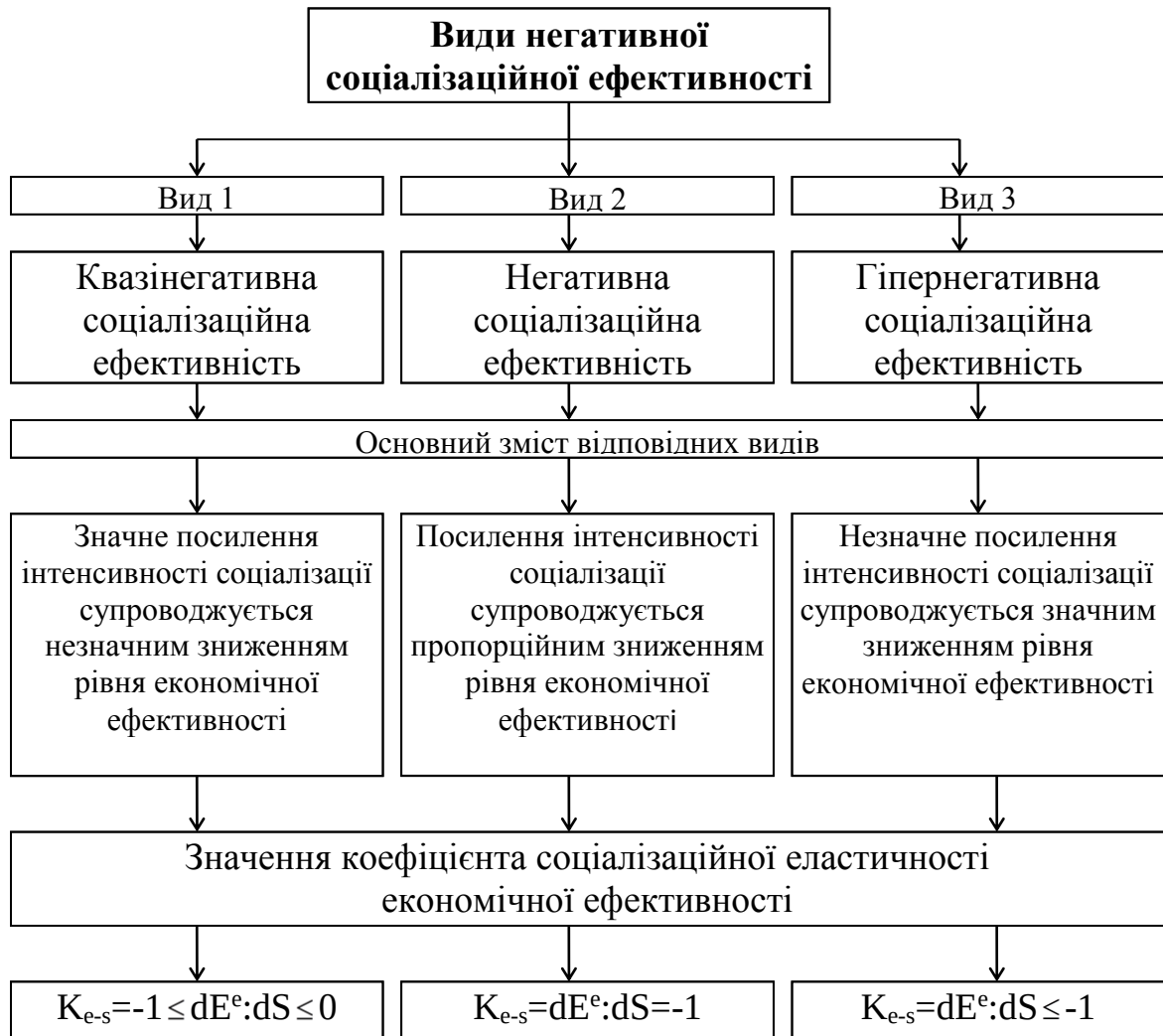

Рис. 1. Види негативної соціалізаційної ефективності економічних систем (складено за [1, 3, 8])

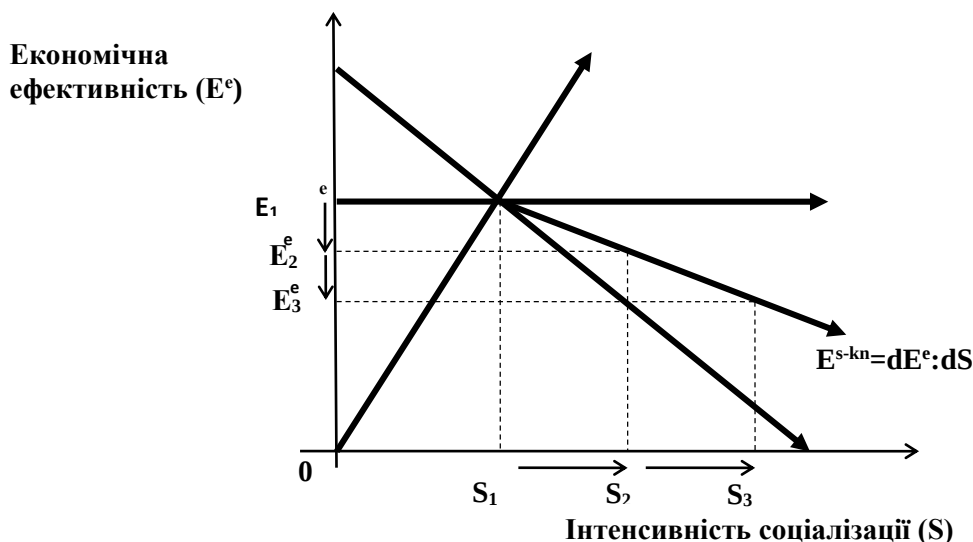

Рис. 2. Канонічний графік квазінегативної соціалізаційної ефективності (гіперфункціональний аспект) (складено за [1, 3, 8])

Проте соціалізація призводить до формування квазінегативної соціалізаційної ефективності (квазінегативного соціалізаційного ефекту) не лише за умов гіперкороткого ринкового періоду, а й тоді, коли економічна система за характером – гіпертрадиційна.

З позицій характеру співвідношення традиційної (переважно фізичної) та інтелектуальної (переважно розумової) праці, всі економічні системи ми поділяємо на три типи. По-перше, це гіпертрадиційні економічні системи, в яких явно домінує фізична, тобто традиційна праця. Такі системи слабо реагують на зміну рівня соціалізації. Гіпертрадиційні системи є гіпоінтелектуалізованими (слабоінтелектуалізованими) системами. Аналогічно квазітрадиційні і гіпотрадиційні системи виступають, відповідно, як інтелектуалізовані і гіперінтелектуалізовані. По-друге, це власне традиційні (або квазітрадиційні) системи. В цих системах частка традиційної праці ще значна, але не дуже переважає над інтелектуальною працею. Квазітрадиційні системи чутливіші до зміни рівня соціалізації. По-третє, це гіпотрадиційні системи, які особливо чутливі до зміни рівня соціалізації економічного розвитку.

Гіпертрадиційні системи займають значну частку в перехідній економіці України, а це означає, що значна частина вітчизняних економічних систем у гіперкороткому ринковому періоді може бути кваліфікована як така, що негативно і слабо реагує на зміну рівня соціалізації.

У деяких економічних системах може формуватися або власне негативна, або квазінегативна

соціалізаційна ефективність, крива якої низхідна до осі S і лежить приблизно під кутом 45^0 (рис. 3).

Соціалізація економічної системи супроводжується формуванням квазінегативного актуального соціалізаційного ефекту за двох основних умов: по-перше, коли період її функціонування – квазікороткий, а по-друге, за відповідного характеру економічних систем. Ми вважаємо, що квазітрадиційні (або квазіінтелектуальні) системи помірно і негативно реагують на зміну інтенсивності розвитку соціалізаційних процесів. Такі квазітрадиційні системи є панівними в перехідних економіках, а тому саме в них і формується вказаний вище актуальний соціалізаційний ефект, а втрати від соціалізації значно (помірно, точніше) перевищують вигоду від неї (точніше, актуальні вигоди ще повністю відсутні, спостерігаються лише ретроспективні соціальні втрати).

У гіпокороткому ринковому періоді і в гіпотрадиційних (або гіпоінтелектуалізованих) економічних системах формується гіпернегативний актуальний соціалізаційний ефект. За цих умов незначне посилення інтенсивності розвитку соціалізації супроводжується значним зниженням рівня економічної ефективності функціонування вказаних вище систем, а коефіцієнт відповідної соціалізаційної еластичності економічної ефективності менший від (-1) . Крива такої гіпернегативної соціалізаційної ефективності дуже низхідна і лежить під кутом, меншим за -45^0 (рис. 4).

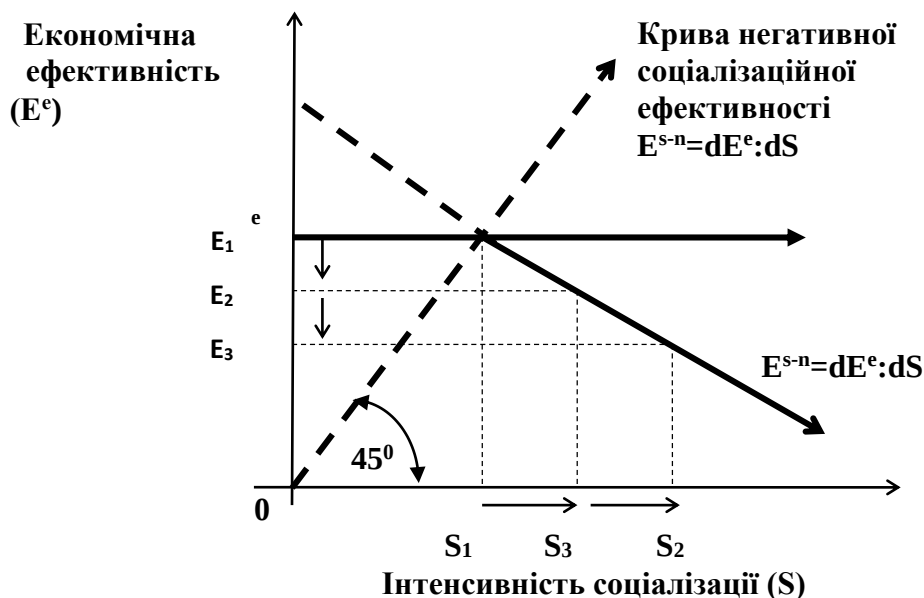

Рис. 3. Канонічний графік негативної соціалізаційної ефективності (гіперфункціональний аспект) (складено за [3, 6, 8])

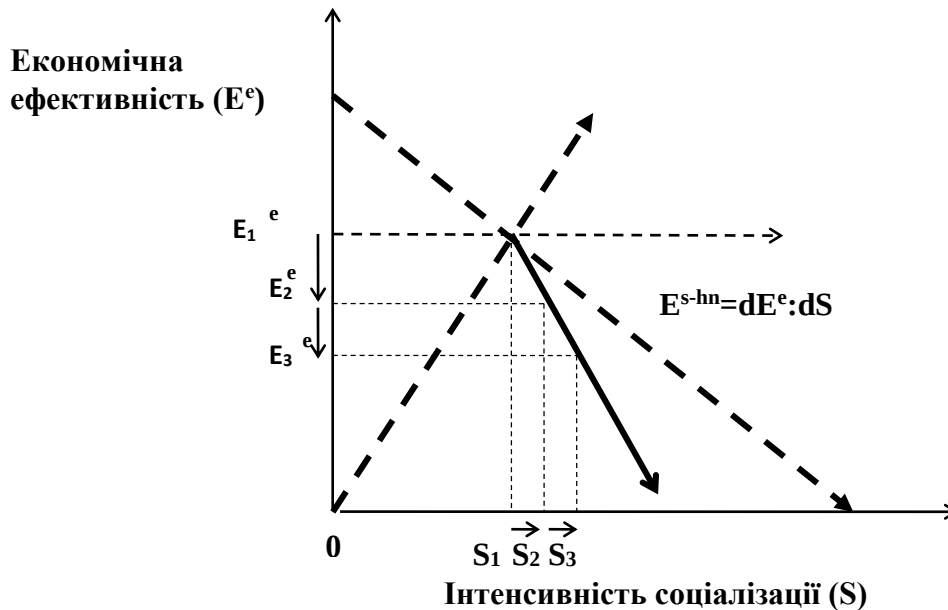

Рис. 4. Канонічний графік гіпернегативної соціалізаційної ефективності (гіперфункціональний аспект) (складено за [2, 4, 9])

В економічних системах, в яких формується гіпернегативний актуальний соціалізаційний ефект, вмінені втрати від соціалізації **значно** перевищують ретроспективний соціалізаційний ефект, а актуальний соціалізаційний ефект, як зазначалося вище, продовжує дорівнювати **0**.

Оскільки гіпотрадиційні (або гіперінтелектуалізовані) системи в перехідній економіці (в тому числі й України) займають незначну частку, то можна стверджувати, що явище гіпернегативної реакції більшості систем на розвиток соціалізаційних процесів не властиве вітчизняній економіці. Гіпернегативно тією чи іншою мірою можуть реагувати на зміну інтенсивності розвитку соціалізаційних процесів лише найрозвиненіші економіки країн Заходу, бо вони достатньо інтелектуалізовані, принаймні, значніше інтелектуалізовані, ніж національна економіка України.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Вивчення впливу процесів соціалізації на власне економічні результати економічної (зокрема виробничої) діяльності, тобто на зміну рівня такого результуючого параметра будь-якої господарської діяльності, як економічна ефективність, дає можливість пояснити функціональну залежність між рівнем економічної ефективності функціонування господарських систем і рівнем та інтенсивністю розвитку соціалізаційних процесів. Характер цієї залежності може бути позитивним, нейтральним і негативним. Відповідно до цього виділяють три типи (види) соціалізаційної ефективності: позитивну, нейтральну і негативну (а також три типи соціалізаційних ефектів). Економічна система негативно реагує на посилення розвитку соціалізаційних процесів у короткотривалому ринковому періоді. Ступінь цієї негативної реакції економічних систем на інтенсивність розвитку соціалізаційних процесів залежить від

типу економічних систем: інтелектуалізовані системи сильніше реагують, ніж традиційні системи.

Дослідження та розробка такого важливого параметра функціонування економічних систем, як соціалізаційна ефективність, створює теоретико-методологічні умови для подальшого дослідження таких конкретних і складних проблем, як визначення ефективності соціалізації макроекономічних і мікроекономічних систем розвинутого і перехідного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башнянин Г. Ринкові економічні системи: проблеми структуризації, типологізації і становлення в перехідних економіках: Соціально-економічні дослідження в перехідний період / Г. Башнянин, В. Загорський, Є. Рехлецький // Щорічник наук. праць. – Львів : ІРД НАН України, 1997. – Вип. 2. – С. 258-263.
2. Башнянин Г. І. Деретуляційна еластичність економічних систем: поняття, загальна формула, типи і види / Г. І. Башнянин, Г. С. Третьак, М. С. Хом'як // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.11. – С. 81-90.
3. Башнянин Г. І. До питання негативної ефективності ринкової саморегуляції економічних систем / Г. І. Башнянин, Ю. І. Турянський, О. І. Дунас // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУ України, 2013. – Вип. 23.7. – С. 120-124.
4. Башнянин Г. І. Ефективність макроекономічної деретуляції в гіпердовготривалому ринковому періоді / Г. І. Башнянин, Г. С. Третьак,

Н. Б. Буряк // Економіка: проблеми теорії і практики : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський ДНУ, 2010. – Вип. 262. Т. IX. – С. 2316-2324.

5. Башнянин Г. І. Капіталізація економічних систем: поняття, типи, ефективність / Г. І. Башнянин, Ю. І. Турянський, Н. Я. Юрків // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУУ, 2012. – Вип. 22.1. – С. 148-154.

6. Долішній М. І. Становлення і розвиток систем економічного оцінювання в перехідних економіках: проблеми природи, типологізації і кліометричного аналізу / М. І. Долішній, І. М. Копич, В. С. Загорський // Економетричні методи і моделі в економіці: Теорія і практика. – Львів, 1998. – Ч. 1. – С. 8-20.

7. Економічні системи / [за ред. Г. І. Башнянина]. – Т. 2. – Львів : Вид-во ЛКА, 2011. – 496 с.

8. Горячук В. Системний аналіз процесу капіталізації економіки країни та визначення його як системи / В. Горячук // Теорія та практика державного управління. – 2010. – №1(28). – С. 270-278.

9. Кульчицький Я. В. Порівняння економічних систем (проблеми методології) / Я. В. Кульчицький, Б. В. Кульчицький. – Львів : Вид. центр імені І. Франка, 2007. – 318 с.

10. Перехідна економіка : підручник / [за ред. В. М. Гесця]. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с.

REFERENCES

1. Bashnyanin, G. I. (2013), Chasova efektyvnisty liberalizatsiy ekonomikhnyh system, Naykovyy visnyk Natsionalnogo lisotekhnichnogo universytetu Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats, № 23.10, s. 132-139.

2. Bashnyanin, G. I. (2010), Derehulyitsyna elastychnisty ekonomikhnyh system: poniattia, zagalna formula, typu i vydy, Naykovyy visnyk Natsionalnogo lisotekhnichnogo universytetu Ukrainy : zbirnyk naukovo-tekhniknykh prats, № 20.11, s. 81-90.

3. Bashnyanin, G. I. (2013), Do pytannia negatyvnoi efektyvnosti rynkovoi samoreguatsii ekonomichnyh system, Naykovyy visnyk Natsionalnogo lisotekhnichnogo universytetu Ukrainy : zbirnyk naukovo-tekhniknykh prats, № 23.7, s. 120-124.

4. Bashnyanin, G. I. (1997), Rynkovi ekonomichni systemy: problemy strukturyzatsii, typologizatsii i stanovennya v perehidnykh ekonomichah, Sotsialno-ekonomichni doslidzhenya v perehidnyy period: Shorichnyk naykovykh prats, №2, s. 258-263.

5. Dolishniu, M. I. (1998), Stanovnyia i rozvytok system ekonomichnogo otsynivanya v perehidnykh ekonomikah: problem pryrody, typologizatsiy i kiometrykhnogo analizu, Ekonometrychni metody i modeli v ekonomitsi: teoriya i praktyka, №2, s. 8-20.

6. Bashnyanin, G. I. (2012), Kapitalizatsia ekonomikhnyh system: ponyattya, typy, efektyvnisty, Naykovyy visnyk NLTU Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats, №22.1, s. 148-154.

7. Bashnyanin, G. I. (2011), Ekonomikhni systemy, Vydavnytstvo LKA, 496 s.

8. Goyrchuk, V. F. (2010), Systemnyy analiz protsesy kapitalizatsiy ekonomiky krainy ta vyznachennia iygo iyk systemy, Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, №1(28), s. 270-278.

9. Kylchytskyy, A. V. (2007), Porivniannia ekonomichnyh system (problem metodologiy), Vyd. tsentr imeni I. Franka, 318 s.

10. Perehidna ekonomika : pidruchnyk, za red. V. M. Heietsia (2003), Vyscha shkola, K., 591 s.